

Att organisera för studiehandledning på modersmål inom komvux

Artikeln riktar sig till huvudman, rektor och utbildningsledare. Den ger exempel på betydelsen av studiehandledning på modersmål inom vuxenutbildningen och beskriver studiehandledning dels utifrån ett rättighetsperspektiv, dels utifrån behov hos elever och lärare. Utifrån erfarenheter från olika verksamheter beskrivs förutsättningar, exempel på samverkan och organisation för framgångsrik studiehandledning på modersmål.

Vad kan studiehandledning på modersmål innebära på vuxenutbildningen?

Studiehandledning på modersmål är ett stöd till nyanlända och andra flerspråkiga elever. Detta stöd kan underlätta för dessa elever att uppfylla sina utbildningsmål. Studiehandledning har under olika beteckningar funnits i skolan sedan 1960-talet och beskrivs som den viktigaste pedagogiska stödåtgärden för nyanlända elever.¹

Inom grundskola, gymnasieskola och motsvarande skolformer spelar studiehandledning på modersmål en nyckelroll i vad som brukar beskrivas som de flerspråkiga elevernas *dubbla utmaning* – att lära sig språket och att samtidigt använda det som ett verktyg för inläring i alla ämnen.² Det är en krävande uppgift för elever inom vuxenutbildningen, i synnerhet i de fall lärares kompetens behöver höjas inom språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt. Att elevers förstaspråk tas tillvara som en resurs har betydelse för lärande och förståelse. Det kan också vara en förutsättning för möjligheten att tillägna sig information och göra medvetna val vid ingången till studier och arbetsliv.³

Exempel på studiehandledningens roll inom kommunal vuxenutbildning

Att studiehandledning på modersmål erbjuds i syfte att stärka elevers lärande i olika ämnen på grundläggande och gymnasial nivå förekommer idag, men i liten omfattning och främst inom ramen för yrkesutbildningar.⁴ Flera exempel från såväl kommunala som upphandlade anordnare av vuxenutbildning visar emellertid att studiehandledningen fyller andra viktiga funktioner än att stödja ämnesundervisningen. Studiehandledare arbetar med hjälp av modersmålet för att stärka elevers förutsättningar att förstå utbildningens upplägg och ta ett eget ansvar för sina studier. Andra exempel på uppgifter som studiehandledare har inom vuxenutbildningen är att medverka i elevkartläggning vid

1 SOU 2019:18, s 44f.

2 Olofsson & Sjöqvist 2013, s 688.

3 SOU 2019 promemoria KLIVA-utredningen, s 34f.

4 Inom de projekt och studier inom vuxenutbildning som artikeln refererar till förekommer inga exempel på studiehandledning inom grundläggande och gymnasial utbildning utanför yrkesutbildningar. Elever ska dock enligt kommuners leverantörsavtal inom upphandlad vuxenutbildning på grundläggande och gymnasial nivå erbjudas ämnesspecifikt språkstöd på ett antal språk vid behov.

introduktionen till utbildningen samt att stärka elevernas röster i arbetet med elevdemokrati och systematiskt kvalitetsarbete. Ledningsgrupper, lärare och studiehandledare vittnar även om studiehandledningens betydelse för att stärka dialogen mellan elev och lärare i undervisningen.⁵ Studiehandledningen kan i det avseendet dels tydliggöra för lärare vilka elevers specifika behov av lärande är, dels stärka kopplingen mellan lärarnas undervisning och de vuxna elevernas erfarenheter och mål. Det är viktiga förutsättningar för vuxenpedagogik och individanpassning och har en positiv påverkan på motivation och lärande.⁶

Här följer en kort sammanställning av exempel på hur studiehandledning på modersmål används i olika verksamheter idag:

- Studiehandledare erbjuder stöd i övergången från gymnasieskola till vuxenutbildning för unga flerspråkiga elever. Exempelvis organiseras detta i form av en orienteringskurs vid ingången till vuxenutbildningen, där studiehandledaren kartlägger elevernas kunskaper och erfarenheter, handleder i studieteknik och stöttar i egenansvar och digital kompetens inför och parallellt med studierna.⁷
- Studiehandledning på modersmål integreras med undervisningen inom kommunal utbildning i svenska för invandrare (sfi) för att eleverna ska kunna påverka innehållet i undervisningen, för att tydliggöra lärandemål, instruktioner och feedback från läraren samt för att ge eleverna ökad möjlighet att utvärdera undervisningsmoment. Studiehandledaren kan också kartlägga elevers behov inför undervisningsplanering, göra språkjämförelser och stärka den interkulturella förståelsen hos både elever och lärare.⁸
- Studiehandledning på modersmål erbjuds inom yrkesutbildningar för elever som läser sfi eller svenska som andraspråk på grundläggande nivå. Syftet är att stödja elevens lärande i yrkesämnen på gymnasial nivå och att omväxlande på svenska och på modersmål förbereda eleven inför de kommunikativa krav som ställs inom utbildningen och i respektive bransch.⁹
- Studiehandledare medverkar för att ge stöd på modersmål i fokusgruppsintervjuer med syfte att stärka elevdemokrati och ge underlag för pedagogiskt utvecklingsarbete.¹⁰ Studiehandledare stärker också skolans lika-behandlingsarbete och andra övergripande uppdrag i läroplanen genom stöd på modersmål.
- Studiehandledare stödjer grundläggande läs- och skrivinlärning så att elever med begränsad erfarenhet av studier snabbare kan utveckla litteracitet på sitt modersmål parallellt med svenska.¹¹

5 Göteborgsregionen 2019.

6 Se exempelvis Fejes 2015, s 23 samt Harstad & Hostetter 2017.

7 Se exempelvis Elevteamet Komvux Stockholms stad 2020.

8 Se exempelvis film Göteborgsregionen 2019b.

9 Se exempel i kompletterande artikel Att samarbeta kring studiehandledning på modersmål inom komvux, Skolverket 2021. Se även GR Vux 2020.

10 Se filmad intervju om systematiskt kvalitetsarbete. Göteborgsregionen 2019c.

11 Det förekommer kommunala leverantörsavtal inom upphandlad vuxenutbildning som kräver att elever erbjuds grundläggande läs- och skrivinlärning på ett antal modersmål. Se vidare betydelsen av modersmålsstöd i grundläggande läs- och skrivinlärning, Mörnerud 2010.

Hur studiehandledning kan planeras och hur samarbetet mellan studiehandledare, elev och lärare utformas i de här exemplen beskrivs mer utförligt i artiklarna *Att samarbeta kring studiehandledning på modersmål inom komvux*¹² samt *Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux*.¹³ Där finns modeller som är centrala för förståelsen av vad studiehandledning på modersmål kan innebära inom vuxenutbildning. De är därmed viktiga att ha kännedom om för huvudman och rektor. Den här artikeln sätter istället fokus på frågor som rör rättighetsperspektiv och elevbehov, organisering och systematiskt kvalitetsarbete kopplat till studiehandledning på modersmål.

Har elever inom vuxenutbildningen rätt till studiehandledning på modersmål?

Huvudmans skyldighet att erbjuda studiehandledning på modersmål ser olika ut i olika skolformer och skiftar även inom skolformer. I grundskolan och motsvarande skolformer samt inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan är studiehandledning på modersmål en stödinsats som elever har rätt till vid behov. Studiehandledning *ska* alltså erbjudas de barn och unga som behöver det och det kan ske i form av extra anpassning eller som särskilt stöd utifrån ett formulerat åtgärdsprogram. För nyanlända elever som placeras på högstadiet är rätten ytterligare förstärkt. För dem gäller att de ”ska få studiehandledning på modersmålet om det inte är uppenbart obehövt”.¹⁴ I regeringens utredning om studiehandledning på modersmål i grundskolan föreslås att denna förstärkta rätt till studiehandledning för nyanlända elever inte enbart ska gälla för elever som tas emot i högstadiet.¹⁵

För de flesta eleverna inom vuxenutbildningen är studiehandledning på modersmål inte en lagstadgad rättighet. I förordningen om vuxenutbildning står att studiehandledning på ett språk som eleven behärskar *kan* tillhandahållas elever inom kommunal vuxenutbildning.¹⁶ Studiehandledning på modersmål öppnar emellertid möjligheter i fråga om att möta varje elev utifrån individuella behov och förutsättningar.¹⁷ Studiehandledningen kan vara en viktig resurs för den rektor som brottas med kraven från läroplanen på att exempelvis tillgodose elevers behov av anpassat stöd inom undervisningen, gynna det aktiva elevinflytandet och organisera handledning i lärvätyg för att elever själva ska kunna söka och utveckla kunskaper.¹⁸

Någon samlad statistik över omfattningen av studiehandledning på modersmål inom kommunal vuxenutbildning finns inte idag. I många verksamheter saknar eleverna helt tillgång till studiehandledning på modersmål. Det finns också exempel på verksamheter som bedriver ett kvalitativt arbete med studiehandledning på flera språk i arbetslag där lärare

12 Skolverket 2021.

13 Skolverket 2021b.

14 SFS 2010:800, 3 kap. 12 i §.

15 SOU 2019:18.

16 SFS 2011:1108, 2 kap. 17 a §.

17 Skolverket 2012, kap. 1 om vuxenutbildningens uppdrag.

18 Skolverket 2012, kap. 2.4 om rektorns ansvar.

och studiehandledare samarbetar.¹⁹ Vanligen erbjuds då studiehandledning inom vissa delar av utbildningen, exempelvis för elever på studieväg 1 inom sfi.

Även inom vuxenutbildningen finns emellertid elever som har rätt till studiehandledning på modersmål vid behov. Det gäller inom regional yrkesutbildning där stödet är reglerat.²⁰ Det kan också finnas utbildningspaket där orienteringskurser med studiehandledning ingår efter beslut från huvudman.

Enstaka kommuner som upphandlar vuxenutbildning begär i leverantörsavtal och förfrågningsunderlag att utbildningsanordnare erbjuder elever studiehandledning på modersmål utifrån behov. I en kommun förväntas utbildningsanordnare exempelvis erbjuda studiehandledning inom ämnen på grundläggande och gymnasial nivå samt inom grundläggande läs- och skrivinlärning inom sfi. Studiehandledning ska i det fallet erbjudas på de tre språk som flest elever har som modersmål. En annan kommun ställer krav på leverantörerna att erbjuda studiehandledning med ett tillfälle per vecka för de sfi-elever som behöver det. Att studiehandledning på modersmål efterfrågas som kvalitetsfaktor i anbud skapar incitament för utbildningsanordnare att tillhandahålla studiehandledning och kan skapa förutsättningar för en ökad samverkan och central organisering av studiehandledning på modersmål för kommunens elever.

Elevers rätt till studiehandledning inom regional yrkesutbildning

Inom regional yrkesinriktad vuxenutbildning ska studiehandledning på modersmål erbjudas de elever som behöver det. Studiehandledningen erbjuds då i form av orienteringskurser. Här är alltså lagstiftningen densamma som inom exempelvis gymnasieskolan och regleras i förordningen för statsbidrag.²¹ Att behovet av studiehandledning på modersmål föreligger på yrkesutbildningar har också visat sig i regionala studier.²² Studiehandledning på modersmål beskrivs i det sammanhanget som en nyckelfaktor för att elever ska kunna dels tillgodogöra sig yrkeskurserna dels förstå och ta del av sin egen studieplanering och kunna påverka sina studier. Den iakttagelsen gäller i synnerhet elever som läser sfi-kurser inom ramen för yrkesutbildningarna. Orienteringskurser som är till för att möta elevers behov av studiehandledning på modersmål förläggs idag såväl inför som parallellt med yrkesämnesstudierna. Med stöd i de modeller för studiehandledning som beskrivs i stödmaterial bör sådana orienteringskurser integreras med ämnesstudierna för att studiehandledningen ska kunna fylla avsedd funktion.²³ Modellerna bygger på ett samarbete mellan lärare och studiehandledare och stödet behöver finnas löpande och kopplas till undervisning i såväl kunskaper som färdigheter och förmågor i både yrkesmiljö eller metodrum och i klassrum.

Det kan finnas behov av att utveckla rutiner för behovsprövning i förhållande till studiehandledning på modersmål inom regional

19 Se filmat exempel på arbetslagsarbete Göteborgsregionen 2019b.

20 SFS 2016:937, 8 §.

21 SFS 2016:937, 8 §.

22 Göteborgsregionen 2014, s 23. I en rapport från yrkesutbildningar med språkstöd inom Göteborgsregionen anger 73 % av eleverna i utvärdering att stödet på modersmål är ganska till mycket viktigt för att de ska klara av utbildningen.

23 Skolverket 2019. Se även modeller i artikeln Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux, Skolverket 2021b.

yrkesinriktad vuxenutbildning. En tendens i de skolformer där rätten till studiehandledningen på modersmål är lagstadgad är att tilldelningen av stödåtgärden inte bara är avhängig elevers egentliga behov utan också hänger ihop med att dessa behov uppmärksammas och erkänns av lärare och rektor.²⁴ Rutiner för sådant finns möjligen idag hos en enskild huvudman eller rektor, men kan utformas i gemensamma riktlinjer för ökad likvärdighet inom den regionala samverkan kring yrkesutbildningarna.

Har elever inom vuxenutbildningen behov av studiehandledning på modersmål?

Andelen utlandsfödda elever på vuxenutbildningen har ökat de senaste åren.²⁵ Var och en som ingår i den statistiken har ett språk som fungerar för att tänka, för att kommunicera i olika situationer och för att lära. Parallellt med att en elev utvecklar sitt svenska språk till ett fungerande verktyg behöver den pedagogiska personalen på vuxenutbildningen dra nytta av det språk eleven redan behärskar för inläringen av kunskaper, färdigheter och förmågor i olika ämnen.²⁶ Ett skäl till det är att elevens lärsträcka inte ska förlängas i onödan. Ett annat skäl är att varje ämne innehåller texttyper, begrepp och språkliga krav som eleven knappast möter utanför det specifika ämnet och inte heller kan förväntas tillägna sig i språkundervisning utanför detta ämne. Ett tredje skäl är att rektorer och pedagogisk personal som ser elevens starkaste språk som en resurs i lärandet möjliggör för eleven att delta i undervisningen och planera och utvärdera sina studier.²⁷

Den begränsade rätten och tillgången till studiehandledning på modersmål inom vuxenutbildningen torde inte motsvara elevbehoven. I den tidigare nämnda regeringsutredningen görs bedömningen att tillgång till studiehandledning även då det är lagstadgat villkoras av omständigheter som inte har med elevernas behov att göra. Sådana omständigheter kan vara resurstilldelning, brist på studiehandledare, brister i studiehandledarnas formella kompetens, verksamhetens kvalitet samt sättet att organisera, genomföra, följa upp och individanpassa stödåtgärden.²⁸ Detsamma kan antas gälla för vuxenutbildningen. I de fåtal studier som rör elevers behov och förutsättningar inom kommunal vuxenutbildning efterfrågar elever studiehandledning och stöd på modersmål i hög grad – och det gäller även elever med studier som motsvarar gymnasium eller högre utbildning.²⁹ Elever uttrycker i intervjuer om sina upplevelser av sfi en tacksamhet över de resurser som satsas på dem som vuxna studerande, men menar att resurserna inte används effektivt när all undervisning sker på svenska.³⁰ En utförligare beskrivning av de behov elever lyfter finns i artikeln *Att samarbeta kring studiehandledning på modersmål inom komvux*³¹ i detta stödmaterial.

24 SOU 2019:18, s 20.

25 Skolverket 2020, s 6.

26 Skolverket 2019b, s 1.

27 Se filmad lärarintervju, Göteborgsregionen 2019b.

28 SOU 2019:18, s 20f.

29 Göteborgsregionen 2015, s 15; Göteborgsregionen 2014.

30 Göteborgsregionen 2015, s 18.

31 Skolverket 2021.

Inom ämnesundervisning på grundläggande och gymnasial nivå kan det finnas skäl att kartlägga behovet av studiehandledning på modersmål hos eleverna. Medan behovet av studiehandledning inom ämnesundervisning bedöms vara så stort hos barn och unga i grund- och gymnasieskolan att det är en rättighet enligt skollagen tycks samma resurs vara ovanlig inom motsvarande ämnesstudier i exempelvis samhälls- och naturorienterande ämnen för vuxna.³² Andelen utlandsfödda elever är 96 procent inom grundläggande vuxenutbildning och 43 procent på gymnasiala kurser.³³ Trots att Skolinspektionen rapporterar om ett stort antal avbrott samt brister i anpassningen av undervisningen till elevers olika förutsättningar och behov inom gymnasial vuxenutbildning är studiehandledningens möjliga roll utforskad.³⁴ Rektorer och utbildningsledare nämner bristande resurser som skäl till att inte erbjuda stöd på modersmål.³⁵ Ett annat möjligt skäl är att många utlandsfödda elever på grundläggande och gymnasial nivå inte längre definieras som nyanlända och att de möjligen som vuxna i högre grad än yngre elever förväntas anpassa sig till befintliga normer och krav inom undervisningen. Detta trots att läroplanen istället ställer krav på anpassning av utbildningens innehåll och former till eleven. Ytterligare en förklaring till bristen på studiehandledning på modersmål på grundläggande och gymnasial nivå kan vara behov av mer kunskap om studiehandledningens betydelse hos huvudman och rektor samt av modeller som visar hur modersmål kan användas och organiseras inom vuxenutbildningen.

Den begränsade status modersmålet har inom vuxenutbildningen kan jämföras med dess roll inom annan verksamhet för flerspråkiga vuxna, exempelvis kommunernas samhällsorientering. Samhällsorienteringen ska enligt förordningen i möjligaste mån bedrivas på deltagarnas modersmål för att effektivt ge utrymme för dialog och reflektion.³⁶ Även om målen för samhällsorienteringen inte är desamma som målen i vuxenutbildningens läroplan finns paralleller, till exempel gemensamma demokratimål samt uppdraget att informera om vidare studier och arbetsliv. I sådana avseenden kan behov av modersmålsbaserad kommunikation föreligga även inom vuxenutbildningen.

Verksamheternas behov av studiehandledning på modersmål i förhållande till läroplanens mål

Behovet av studiehandledning på modersmål är emellertid inte bara synligt hos elever på vuxenutbildningen. I vissa situationer är det verksamheterna som visar tydligt behov av studiehandledare och stöd på elevers modersmål för att fullfölja uppdrag som lärare och övrig personal finner utmanande. Något som förekommer och kan utvecklas ytterligare inom vuxenutbildningen är studiehandledning på modersmål i fråga om digital kompetens. Studiehandledaren brukar inledningsvis kartlägga de verktyg eleven använder i sin vardag och sedan utgå från dessa för att slussa in eleven steg för steg i de digitala

32 Varken inom Nationellt centrum för svenska som andraspråk eller inom Stockholms stads projekt Elevteamet Komvux rörande studiehandledning finns kännedom om sådana exempel trots insyn i många kommuners verksamheter i olika delar av Sverige.

33 Skolverket 2020c, s 6.

34 Skolinspektionen 2019, s 4.

35 Göteborgsregionen 2015, s 18.

36 7 § i förordning (2010:1138) om samhällsorientering för vissa nyanlända invandrare.

verktyg och plattformar som används i undervisningen. Studiehandedare tar också fram instruktionsfilmer på modersmål.³⁷ Detta förekommer idag främst inom sfi. Det finns exempel på att studiehandedning i digital kompetens på modersmål kan spela en nyckelroll i ett distansupplägg för elever som inte tidigare använt digitala verktyg i sitt lärande.³⁸ Verksamheternas aktiva arbete med likabehandling och icke-diskriminering är ett annat uppdrag i läroplanen som kan kräva studiehandedning på modersmål inom sfi, liksom det generella uppdraget att stödja elevens framtida studie- och yrkesvägar.³⁹ I artikeln *Att ge studiehandedning på modersmål inom komvux*⁴⁰ i detta stödmaterial beskrivs hur studiehandedare kan arbeta i relation till läroplanens mål.

Ett tecken på att rektor eller utbildningsledare inom flera verksamheter identifierar behov av stöd på modersmål är att man erbjuder eleverna läxläsning eller annan hjälp genom så kallade språkstödjare eller modersmålsstödjare. Den kvalitativa skillnaden mellan detta och studiehandedning består i att studiehandedning bedrivs integrerat med lärarens undervisning och i utbildningens övriga delar samt är orienterat mot skolans styrdokument.⁴¹ Studiehandedning på modersmål bygger på kompetens kring utbildningen och samplanering samt bedrivs systematiskt för att stödja elevens möjlighet att nå målen med utbildningen.

Även om studiehandedning på modersmål saknas helt inom många verksamheter är det möjligt att elevers behov i begränsad utsträckning möts genom andra former av modersmålsstöd, till exempel då undervisningen bygger på flerspråkighet som en resurs. Enskilda lärare eller hela arbetslag kan använda sig av elevernas modersmål i undervisningen exempelvis genom att elevernas förståelse av en instruktion stärks genom samtal i modersmålsgrupper. Erfarna elever kan vara mentorer för nya elever med samma modersmål och erbjuda stöd vid introduktionen till vuxenutbildningen. Dokumenterade exempel på sådant stöd kommer dock från verksamheter som även erbjuder studiehandedning. Det kan tyda på att studiehandedning tydliggör behoven av att använda elevers starkaste språk på utbildningen.

Hur kan huvudman och rektor organisera för en kvalitativ studiehandedning?

Eftersom studiehandedning på modersmål i de flesta fall inte är en rättighet för elever inom vuxenutbildningen är huvudmannens hållning till och kunskap om studiehandedningens betydelse ofta avgörande för att eleverna ska få tillgång till stödet. I de fall huvudmannen slår vakt om modersmålsresurser för vuxenutbildningen är en viktig förutsättning för en kvalitativ och hållbar

37 Se filmad intervju med studiehandedare, Göteborgsregionen 2020.

38 Detta aktualiserades under distansupplägget på våren 2020 då sfi-verksamheter med anställda studiehandedare byggde upp samarbeten kring studiehandedning på modersmål och kunde bedriva distansundervisning även för elever med liten digital kompetens. Se filmat exempel, Göteborgsregionen 2020b.

39 Se filmad intervju med sfi-lärare Göteborgsregionen 2019b.

40 Skolverket 2021b.

41 I några av de exempel på studiehandedning som beskrivs i den här artikeln använder verksamhetens rektor eller utbildningsledare beteckningar som språkstödjare eller modersmålsstöd för personal som enligt definitioner i texten arbetar åtminstone en stor del av sin tid med studiehandedning.

studiehandledning uppfyllt. Huvudman och rektor eller utbildningsledare kan då tillsammans forma samarbete, ta fram policydokument med mål och syfte kring studiehandledningen samt inkludera detta i det systematiska kvalitetsarbetet för utvärdering och utveckling.⁴² I de fall modersmålsresurser för vuxenutbildningen inte prioriteras av huvudman kan rektorer eller utbildningsledare se studiehandledning som en viktig resurs och samtidigt en kostnad som verksamheten inte alltid har utrymme för. Det kan betyda att studiehandledning erbjuds eleverna periodvis, till exempel då projektpengar beviljas eller under perioder då utrymme finns i budgeten. Eftersom samplaneringen med lärarna och kontinuitet i kontakten med eleverna är centralt för studiehandledarens arbete påverkas kvaliteten på studiehandledningen av sådana ramar. Om studiehandledning bedrivs enbart i mån av tidsbegränsat projektstöd eller i form av timanställningar utan tid för samplanering är förutsättningarna för en effektiv studiehandledning knappast uppfyllda. Om huvudman prioriterar studiehandledning kan det möjliggöra trygga anställningar för studiehandledare och ge förutsättningar för dem att bygga ett långsiktigt samarbete och utvecklingsarbete med lärare.

Vuxenutbildningens tillgång till studiehandledare påverkas av huruvida kommunen har en central enhet där studiehandledare är anställda eller ej. Om en sådan enhet finns kan det stärka vuxenutbildningens möjlighet att anpassa studiehandledningen utifrån befintlig språksituation och elevbehov. Särskild kompetensutveckling kan dock krävas för studiehandledare inom sådana enheter i relation till just förhållanden och styrdokument inom vuxenutbildningen och studiehandledning för vuxna. En utmaning kan också vara att organisera samarbetet mellan lärare och enheten som tillhandahåller studiehandledning.

En framkomlig väg i mindre kommuner med vuxenutbildning i egen regi och decentraliserade modersmålsresurser är att hitta samverkan kring studiehandledning med gymnasieskola eller grundskola och på så vis kunna ge begränsad tjänstetid till studiehandledare under rimliga anställningsvillkor. Som nämnts ovan finns även enstaka exempel på att huvudman i upphandlingsförfarandet har lyft modersmålsresurser som en kvalitetsfaktor i anbudet, vilket på motsvarande sätt har bidragit till trygga anställningar för studiehandledare i de upphandlade verksamheterna. Det förekommer då att verksamheter både har tillsvidareanställda och timanställda studiehandledare för att försöka täcka så många av elevernas modersmål som möjligt. Ett sätt att som rektor eller utbildningsledare stärka studiehandledning som erbjuds av timanställd personal är att inkludera samtliga studiehandledare i kompetensutveckling och ge tydliga strukturer för samplanering med lärarna anpassat till studiehandledarens anställningsform.⁴³

Kommuner och verksamheter som bedriver regional yrkesutbildning, där elever har rätt till studiehandledning vid behov, kan ha möjlighet att utvidga dessa resurser till fler delar av vuxenutbildningen. Moment i orienteringskurser med studiehandledning på modersmål inom yrkesutbildningen kan exempelvis erbjudas fler elever vid ingången till studierna. Interkommunalt

⁴² Se vidare stödmaterial om organisering av studiehandledning inom grundskola och gymnasieskola, Skolverket 2019b.

⁴³ Se exempel i artikel om att utveckla studiehandledning, Göteborgsregionen 2019.

samarbete kring anställningar skulle också kunna möjliggöras inom ramen för befintliga regionala samarbeten och samverkansavtal.

En tänkbar invändning mot att erbjuda studiehandledning på modersmål är att det ändå inte går att erbjuda rättvist på alla språk. Ofta är det också de modersmål som är vanligast bland eleverna som omfattas av studiehandledning. Men tanken att studiehandledare i de fallen skulle bedriva en verksamhet som slår mot andra elever har litet stöd enligt intervjuer med rektorer, lärare och studiehandledare.⁴⁴ Istället beskriver de att studiehandledarens närvaro stärker dialogen mellan elev och lärare generellt i undervisning och annan utbildningsverksamhet. En studiehandledare som är lyhörd och iakttar elevernas förståelse av undervisningen förändrar interaktionen för alla i undervisningen och öppnar för elevernas egna frågor och kommentarer. Det är inte ovanligt att hela grupper deltar i undervisningsmoment då studiehandledaren ber läraren om förtydliganden eller visar bildstöd som stärker förståelsen av undervisningens innehåll. Studiehandledaren kan också i praktisk handledning instruera inför digitala presentationer, filma⁴⁵ lärargenomgångar och samla stödjande material på en lärplattform för alla elever. Lärare beskriver att närvaron av en aktiv studiehandledare i undervisningen påverkar lärarens förmåga att förstå elevbehov och följa elevens kunskapsutveckling.⁴⁶ Rektorer som rutinmässigt tagit del av fokusgruppsintervjuer där elever kunnat utvärdera utbildningen på sitt modersmål med stöd av studiehandledare kan vittna om samma tendens. Genom att några elevröster stärks skapas en större förståelse för många elevers förutsättningar på utbildningen.

Under vilka förutsättningar ger studiehandledning på modersmål effekt på elevernas resultat?

Relationen mellan studiehandledning på modersmål och elevers studieresultat har ännu inte undersökts systematiskt inom någon skolform.⁴⁷ Begreppet används och förstås inte heller entydigt och kan, som synes i exemplen ovan, innebära en mängd olika aktiviteter. Utifrån kvalitativa studier och lokala utvärderingar dras emellertid slutsatsen att studiehandledning har gynnsamma effekter för framförallt nyanlända elevers lärande och medverkar till en positiv elevidentitet.⁴⁸ I regeringsutredningen *För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering* om modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål inom grundskolan anges att studiehandledning på modersmål ”möjliggör lärande och kunskapsutveckling på elevernas egna villkor, oavsett vilket skolstadium de befinner sig”.⁴⁹ Det är dock just lokala utvärderingar, efterfrågan från elever med erfarenhet av studiehandledning samt vittnesmål och dokumentation från lärare, studiehandledare och rektorer som idag ger oss

44 Se filmade intervjuer Göteborgsregionen 2019b. Se även exempel från intervjuer, Skolverket 2020.

45 Se till att be om tillstånd av de som filmas och säkerställ att de är införstådda i vilken kontext filmat material kan komma att användas.

46 Se filmade intervjuer Göteborgsregionen 2019b.

47 SOU 2019:18, s 21.

48 Ibid

49 SOU 2019:18, s 26.

en bild av betydelsen av och förutsättningar för en fungerande studiehandledning inom vuxenutbildningen.

Vad säger rektorer och utbildningsledare, lärare och studiehandledare om effekt och förutsättningar?

Vid ett dokumenterat utvecklingsarbete i en upphandlad verksamhet rörande studiehandledning på modersmål beskriver sfi-lärare med erfarenhet av ett hållbart samarbete med studiehandledare en rad positiva funktioner av studiehandledning för dem som lärare och för eleverna.⁵⁰ Studiehandledaren samlar information om elevernas resurser och behov inför planeringen av undervisningsmoment, stärker elevdelaktigheten genom att möjliggöra för eleverna att vara med och planera och utvärdera undervisningen. Lärarna beskriver också att samarbetet med studiehandledarna hjälper dem att förstå elevers sätt att tänka, något som påverkat bemötande och undervisning.

Inom ledningsgruppen för samma verksamhet beskrivs vilka förutsättningar man ser för att stödet på modersmål ska vara effektivt.⁵¹ Exempel på positiva faktorer är att studiehandledare är tillsvidareanställda i verksamheten och därmed kan ingå i ett *hållbart utvecklingsarbete i arbetslag*. Ledningsgruppen lägger också vikt vid *studiehandledarnas kompetens i fråga om att koppla studiehandledningen till aktuella kursplaner*. Man ser behov av att *stärka samarbetet mellan lärare och studiehandledare* och en förutsättning för det är att ge lärare och studiehandledare tydliga gemensamma uppdrag som att planera temainnehåll i undervisningen och samverka kring introduktion och kartläggning av nya elever. Ytterligare en förutsättning som beskrivs är att studiehandledarna har *professionell status i organisationen*, något som man anser hänger ihop med *tydliga arbetsbeskrivningar med syfte och mål* för studiehandledningen. Ledningsgruppen ser tydligt sin egen roll i att skapa dessa förutsättningar och kvalitetsfaktorerna uppfattas som önskade resultat av ett *aktivt pedagogiskt ledningsarbete* kring studiehandledning.

Erfarenheter från utbildningar för studiehandledare samt från projekt för stärkt studiehandledning ger en liknande bild av det pedagogiska ledarskapets betydelse som i exemplet ovan. När rektors kunskap om studiehandledningens funktion och förutsättningar inte är tillräcklig uppmärksammas inte behovet av studiehandledning och studiehandledare blir avhängiga kollegornas goda vilja för att kunna skapa sig en roll som fungerar för eleverna. Studiehandledare kan sakna mandat och tillräckliga förutsättningar i form av organisering kring samarbete, tid och lokal för studiehandledningen.⁵²

50 Arbetet är delvis dokumenterat, se Göteborgsregionen 2019d. Se även filmade intervjuer Göteborgsregionen 2019b.

51 Göteborgsregionen 2019b.

52 Uppgifterna kommer från intervjuer med utbildningsledare vid YH-utbildning för studiehandledare ABF Vux i Göteborg samt med studiehandledare vid Elevteam Komvux, Stockholms stad i november 2020.

Hur kan huvudman och rektor dra nytta av studiehandledning på modersmål i det systematiska kvalitetsarbetet?

I det systematiska kvalitetsarbetet inom vuxenutbildningen används ofta enkäter för att fånga elevers uppfattning om olika aspekter av utbildningen. Enkäten har sina begränsningar. Dels är många elever på vuxenutbildningen obekanta med syftet och formen och tenderar att ge en mycket mer positiv bild i en enkät än i intervjuer med motsvarande frågor. Dels är det svårt att formulera enkäten så att den verkligen kommer till användning i kvalitetsarbetet. Vad menar eleverna till exempel med att undervisningen eller läraren är ”bra” och vad ställs det i förhållande till? Eleverna kan inte förväntas ha en djupare kunskap om utbildningens karaktär och syfte. Det kan också finnas risk för att elever som inte kommit så långt med svenska språket hoppar över fritextfält eller missuppfattar frågeställningarna. Därför kan det vara bättre att undersöka kvalitetsaspekter med andra metoder än enkäter.

För en fördjupad bild av elevers uppfattning och upplevelse av utbildningen kan fokusgruppsintervjuer genomföras med stöd av studiehandledare. Fokusgruppsintervjuer används regelbundet inom verksamheter i flera kommuner för att arbetslag, rektor och huvudman ska få ett bra underlag för analys och utvecklingsarbete.⁵³ Studiehandledaren kan i det här arbetet själv leda eller assistera i utvärderande fokusgruppsintervjuer i språkgrupper där eleverna får möjlighet att växla mellan svenska och modersmål för att förstå och göra sig förstådda. På liknande sätt kan studiehandledare finnas med på studeranderåd och vid andra arenor för elevdemokrati för att stödja flerspråkiga elever i att förstå mötesformer och föra sin talan.

Exempel på kvalitetsaspekter som utvärderats genom fokusgruppsintervjuer på vuxenutbildningen och diskuterats på studeranderåd är hur undervisningen är organiserad, hur kartläggningen och övrig introduktion till studierna fungerar och om eleverna upplever att deras intressen, förutsättningar och mål märks i undervisningen.⁵⁴

Behov av ytterligare forskning och beprövad erfarenhet samt kompetensutveckling

I likhet med andra skolformer finns behov inom vuxenutbildningen av att kartlägga tillgången till studiehandledning på modersmål, ta fram lärande exempel på organisering och följa elevers deltagande i studiehandledning samt att ta reda på vilka faktorer som kan ha påverkan på elevers lärande och måluppfyllelse. Skolinspektionens granskningar har visat på omfattande behov av förbättringar i hur studiehandledning på modersmål anordnas och genomförs även inom skolformer där studiehandledningen är lagstadgad i högre grad än inom vuxenutbildningen.⁵⁵ Behov av kompetensutveckling kan urskiljas för såväl huvudman och rektor som lärare kring studiehandledningens betydelse

53 Se exempel Harstad & Hostetter 2017, s 126ff; Göteborgsregionen 2015.

54 Se exempel Göteborgsregionen 2019d. Se även filmad intervju Göteborgsregionen 2019c.

55 SOU 2019:18, s 44f.

och förutsättningar, liksom behov av modeller för utvecklingsarbete i syfte att stärka samarbetet mellan studiehandledare och lärare.

Behov urskiljs också i fråga om studiehandledares kompetens och behörighet. Enligt författningar inom skolväsendet generellt omfattas studiehandledare inte av några krav på legitimation eller formell utbildning. En stor andel studiehandledare inom samtliga skolformer saknar pedagogisk högskoleexamen. Det uppfattas som ett allvarligt problem för studiehandledningens kvalitet och status och det efterfrågas både utbildnings- och kompetensutvecklingsåtgärder.⁵⁶

Kraven på utbildning och kompetens tycks inom vuxenutbildningen hänga ihop med studiehandledarens uppdrag. Om studiehandledning utvecklas inom ämnen på grundläggande och gymnasial nivå innebär det ökade krav på kunskaper och/eller formell behörighet på minst motsvarande nivå. Behörighetskrav motsvarande gymnasieexamen har exempelvis ställts vid yrkeshögskolans antagning till utbildningar till studiehandledare på modersmål men inte alltid vid antagning till motsvarande kommunala utbildningar.⁵⁷ När rekrytering sker utan sådana behörighetskrav kan rollen som studiehandledare vara begränsad till sfi-verksamhet eller anpassas utifrån den enskilda studiehandledarens kompetenser.

56 SOU 2019:18, s 17f.

57 ABF Vux Göteborg 2020.

Reflekterande frågor

Samtala kring er verksamhets nuläge i fråga om studiehandledning på modersmål

- Vilka resurser finns? Vad saknas?
- Är kunskapen om studiehandledning på modersmål tillräcklig hos er som huvudman eller inom verksamhetens ledning?
- Inom vilka delar av er verksamhet kan ni urskilja behov av studiehandledning på modersmål hos eleverna, till exempel utifrån problematik kring måluppfyllelse eller avbrott från studierna?

Formulera ett önskeläge i fråga om studiehandledning på modersmål inom er verksamhet

- Hur skulle studiehandledning kunna fungera i er verksamhet? Resonera kring de olika exempel som nämns i artikeln. Vilka resurser krävs som ni inte har idag? Vad behöver byggas upp i fråga om kompetens och organisering?
- Hur skulle samarbetet mellan studiehandledare och lärare kunna organiseras?
- Finns det uppdrag i läroplanen som är utmanande för er verksamhet och där studiehandledning på modersmål skulle kunna stödja rektor och lärare?

Formulera åtgärder och agerande utifrån det önskeläge ni beskrivit

- Vad behöver hända på huvudmannanivå för att ni ska närma er det önskeläge ni beskrivit?
- Vad behöver hända på rektorsnivå?
- Vem i verksamheten kan få ansvar att driva arbetet kring studiehandledning på modersmål vidare och vilka åtgärder behöver vidtas i arbetet?

Referenslista

- Fejes, Andreas (2015). *Kortutbildade och vuxenutbildning*. Underlagsrapport för Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. Stockholms stad.
- GR Vux (2020). *Ansökningsinformation*. Yrkesutbildning med språkstöd. <https://www.grvux.se/om-ansokan/yrkesvux-med-spr%C3%A5kst%C3%B6d>
- Göteborgsregionen (2014). *Halvtidsutvärdering av yrkesutbildning med språkstöd*. Utvärderande rapport inom pilotstudie.
- Göteborgsregionen (2015). "Vi är jättetacksamma för att regeringen ger oss all undervisning här i Sverige. Men..." – en kartlägningsrapport om Göteborgsregionens sfi. https://goteborgsregionen.se/download/18.48d5e2a317592b877b6c0c7c/1605001289409/GRINT_kartla%CC%88ggningsrapport.pdf
- Göteborgsregionen (2019). *Fördjupningstext om studiehandledning på modersmål*. Artikel. <https://www.sfvast.se/arbetslag/studiehandledning/artikel>
- Göteborgsregionen (2019d). *Fördjupningstext om att leda arbetet med elevkartläggning och undervisning*. Artikel. <https://www.sfvast.se/ Rektor/leda-arbete-med-elevkartlaggning/artikel>
- Harstad, Fredrik & Hostetter, Jenny (2017). Boken om sfi. Gothia fortbildning AB *Boken om sfi. Erfarenheter, undervisning och organisation*. Stockholm: Gothia fortbildning.
- Mörnerud, Elisabet (2010). *Modersmålsbaserad svenskundervisning för invandrare*. Rapport. <https://www.hyllieparkfolkhogskola.se/static/files/9/modersmalsbaserad-svenskundervisning.pdf>
- Olofsson, Mikael & Sjöqvist, Lena (2013). *Bedömning i svenska som andraspråk*. I Kenneth Hyltenstam & Inger Lindberg (Red.). *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- SFS 2010:800 *Skollagen*.
- SFS 2010:1138 *Förordning om samhällsorientering för vissa nyanlända invandrare*.
- SFS 2011:1108 *Förordning om vuxenutbildning*.
- SFS 2016:937 8§, ändrad t o m SFS 2020:591 *Förordning (2016:937) om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning*
- Skolinspektionen (2019). *Kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå*. Granskning av huvudmäns och rektorers arbete för flexibilitet och individanpassning. Rapport.
- Skolverket (2012). *Läroplan för vuxenutbildningen*. Reviderad 2017.
- Skolverket (2019). *Studiehandledning på modersmål i praktiken*. Artikel. https://www.skolverket.se/download/18.266e4aa5171bb85d-cd8287f/1589891079099/Artikel%204_Studiehandledning-pa-modersmal-i-praktiken.pdf
- Skolverket (2019b). *Organisera för framgångsrik studiehandledning på modersmål*. Artikel. https://www.skolverket.se/download/18.a35553a171bb8ce903413/1589202757468/artikel%201_Flerspra%CC%8Akiga_Organisera.pdf

- Skolverket (2021). *Att samarbeta kring studiehandledning på modersmål inom komvux*. Artikel inom ramen för aktuellt stödmaterial.
- Skolverket (2021b). *Att ge studiehandledning på modersmål inom komvux*. Artikel inom ramen för aktuellt stödmaterial.
- Skolverket (2020c). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2019*. Promemoria.
- SOU 2019:18 *För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering – Modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål*. Betänkande av Utredningen om modersmål och studiehandledning på modersmål i grundskolan och motsvarande skolformer.
- SOU 2019 *På väg – mot stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk*. Promemoria från KLIVA-utredningen.
- Stockholms stad (2020). *Hemsida Elevteamet Komvux*. <https://vuxenutbildning.stockholm/komvux/stod-infor-och-under-dina-studier/elevteamet/>

Filmer:

- Göteborgsregionen (2019b). Studiehandledning. <https://www.sfvast.se/arbetslag/studiehandledning/film>
- Göteborgsregionen (2019c). Att driva kvalitetsarbete på sfi. <https://www.sfvast.se/reaktor-utbildningsledare/systematiskt-kvalitetsarbete/film>
- Göteborgsregionen (2020). Filmd intervju med studiehandledare inom vuxenutbildningen Marks kommun. <https://distanspedagogik.se/utforska/%F0%9F%8E%ACintervju-med-afaf-razi>
- Göteborgsregionen (2020b). Filmd intervju med studiehandledare inom vuxenutbildningen i Göteborg. <https://distanspedagogik.se/utforska/%F0%9F%8E%ACintervju-med-nahla-yousif>

Övriga intervjuer:

- Elevteamet Komvux Stockholms stad (2020). Intervju med Nesrin Nylund och Haleh Torabi.
- ABF Vux Göteborg (2020). Intervju med Joanna Plocica, utbildningsledare vid YH-utbildning för studiehandledare på modersmål.

Utgiven av Skolverket 2021.